

HALKBİLİMSSEL METAETİK KURAM İLE KAZAK ABDAL TAŞLAMALARINDA KÜLTÜREL ERGONOMİ ÇERÇEVESİNDE ETİK KODLAR*

Sacide ÇOBANOĞLU**

Öz: Kültürel ergonomi; bir toplumun sosyo-kültürel kodlarına bağlı olarak yapılanan kültür yasasının farklı kültürel bağlamlarda sürdürülebilir bir şekilde insana uyumlaştırılma sürecidir. Türk toplumları kültür yasasını ortaya koymuş, kültürel ergonomik yapısını tamamlamış toplumlardır. Fakat günümüzde kaydedilen teknolojik gelişmelerin olumsuz bir getirisi olarak etik değerlerimizin yitirildiği görülmektedir. Etik problemlerimizin çözümünde halk felsefemizden yola çıkarak kültürel etik kodlarımızla yapılandırdığımız, kültürel ergonomimize uygun çözümler ortaya koymamız bir gerekliliktir. Bu düşüncelerimiz doğrultusunda *Halkbilimsel Metaetik Kuramı* ortaya koymuş ve kuramın çalışma yöntemi *Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemini* geliştirmiş bulunmaktayız.

Halk edebiyatı eserleri, Türk halk felsefesinin, etik kodlar dahilinde kültürel ergonomiye uygun olarak yansıtıldığı, etik değerlerimizin güncellenmesinde bize fayda sağlayacak kültürel ürünlerimizdir. Bu sebeple çalışma evrenimiz olarak; Âşık tarzı şiir geleneğinin önemli temsilcilerinden Kazak Abdal'ın, olumsuz etik eylemleri dile getirerek olumlu etik değerlere dikkat çektiği *Beğenmez* redifli taşlamasını seçmiş bulunmaktayız.

Çalışmamızın konusu, Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın inceleme yöntemi *Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemi* ile Kazak Abdal'ın *beğenmez* redifli taşlamasındaki etik anlayışı, etik kodlar dahilinde belirlemek ve âşığın olumsuz etik eylemlerle çağrıştırdığı olumlu etik değerlerin Türk halk felsefesindeki yerini ortaya koymaktır. Çalışmamız, âşık tarzı şiir geleneğinde, kültürel ergonomiye uygun olarak yapılanmış halk felsefesini belirlemek noktasında yeni bir bakış açısı ortaya koymak amacını taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Metaetik, kültürel ergonomi, etik kod, etik değerler, kuram.

The Ethical Codes of Kazakh Abdal's Satire according to the Cultural Ergonomics of the Metaethics Theory of Folklore

Abstract: Cultural ergonomics refers to the process of individual adaptation of cultural codes, constructed according to a society's socio-cultural norms, within diverse cultural contexts. Turkish societies are examples of societies that have fully realized their cultural ergonomic structure and have disclosed the law of culture.

---

* Makale Türü: Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 18.07.2022 - 20.12.2022

** Dr. Emekli Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni, akademisyen ve yazar. E-posta: sacidecobanoğlu01@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5204-4270.

However, it is clear that today our ethical principles have eroded as a result of harmful technical advancements. Thus, it is imperative to develop answers to our ethical issues compatible to our cultural ergonomics, which is based on our folk philosophy and is organized with our cultural ethical norms. In accordance with these ideas, we developed the Folklore Justification Metaethic Analysis Method, a method for studying the Metaethic Theory of Folklor. Therefore, we chose the satire “Do not like” by Kazak Abdal, one of the major figures in the history of minstrel poetry. In this work, Kazak Abdal highlights ethical virtues through the description of immoral behaviour.

This paper will examine based on the Metaethics Theory of Folklore, Folklore Justification, Metaethics Analysis Method, and Metaethics Analysis of Folklore, Kazak Abdal's ethical codes in satire of disliked redif (tail rhymes) to analyze the place of his positive ethical values associated with negative ethical actions in Turkish folk philosophy. Our research intends to provide a fresh viewpoint on the folk philosophy that has been built around cultural ergonomics in the minstrel poetry tradition.

Keywords: Metaethics, cultural ergonomics, ethical code, ethical values, theory.

Giriş

Günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte insanların yaşam şekilleri, alışkanlıkları ve hayat felsefeleri değişmiştir. Bu değişimleri teknolojinin olumlu ve olumsuz getirileri olarak iki kısma ayırmamız mümkün olmakla birlikte bu ayırmada olumsuz getirilerin başında etik sorunları gelmektedir. Bugün dünyada yaşanan etik sorunları, tüm insanlığı ilgilendiren büyük bir problem olarak çözüm beklemektedir. Toplumlar etik sorunlarını çözümünde kendi mitolojilerinden, tarihlerinden, edebiyatlarından ve tüm bu ürünlerde dile getirilen halk felsefelerinden istifade etmek durumundadırlar. Bu anlamda Türk halk edebiyatı eserleri, Türk halk felsefesinin, etik kodlar dahilinde kültürel ergonomiye uygun olarak yansıtıldığı, etik değerlerimizin güncellenmesinde bize fayda sağlayacak kültürel ürünlerimizdir.

Türkler, Orta Asya'dan göçüp Anadolu'ya geldiklerinde, halk felsefeleri doğrultusunda geleneklerini, göreneklerini, törelerini sürdürmüşler, örf ve âdetlerine göre yaşamaya devam etmişlerdir. Orta Asya'daki göçerevli yaşam tarzından uzaklaşmanın, şehirleşmenin doğal bir sonucu olarak ozan baksı geleneği de değişime uğramış, yerleşik düzene uygun bir hal almış ve âşıklık geleneğine dönüşmüştür. Bu anlamda âşıklık geleneği, yaşanan mekânların değişiminin sosyokültürel hayatı etkilemesi, söz konusu etkinin anlatım türlerine yansması sonucu ortaya çıkmıştır. Orta Asya'da ozanlar tarafından anlatılan destanlar, Anadolu'ya geldiğinde halk hikâyesine evrilmiş ve ozanlar artık âşık adıyla anılmaya başlanmıştır. Âşıklık geleneği, ozan baksı geleneğinin form değiştirmiş şeklidir (Çobanoğlu, 2007, ss. 6-15).

Âşık şiirleri ve anlatımlarıyla şekillenen âşıklık geleneği; Türklerin en eski tarihi dönemlerinden itibaren nesilden nesile aktarmak suretiyle muhafaza ettikleri halk felsefelerinin, etik davranışlarının, etik eylemlerinin, etik değerlerinin ve bunların tümünü ifade eden etik anlayışlarının asırlar boyunca devamlılığını sağlamıştır. Her anlatı türünün içinde o toplumun halk felsefesini ifade eden halk fikirleri bulunur. Halk fikirleri; çekirdek birimler olarak toplumların bir arada yaşayabilmek için ürettikleri, bizim *yaşamın kullanma kılavuzu* olarak adlandırdığımız ahlak kurallarıyla yapılanan halk felsefesi bünyesinde, söz konusu toplumun etik anlayışını barındırırlar. Âşık tarzı şiir geleneği içinde toplumsal yapının devamlılığını sağlamak amacıyla etik anlayışı ifade eden etik değerlere sıklıkla yer verildiği ve özellikle taşlama türünde bu etik değerlerin bilakis önemle altının çizildiği görülmektedir.

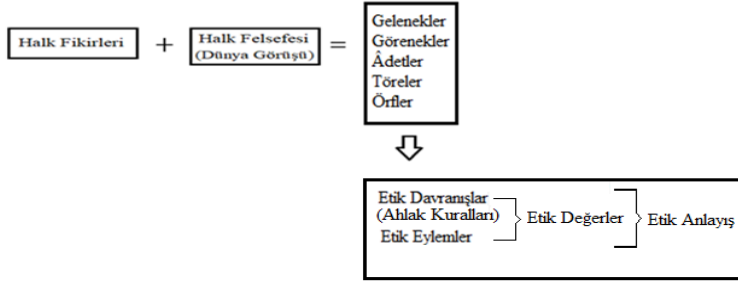
Âşık edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Kazak Abdal'ın hayatı hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Elimizde az sayıda eseri bulunan Kazak Abdal, özellikle taşlama türünde çok başarılı eserler vermiştir. Kazak Abdal taşlamalarında mecazî bir söyleyiş kullanmakta, sahip olunması gereken olumlu etik değerleri vurgulamaya çalışmaktadır. Bu noktada âşığın *Beğenmez* redifli taşlamasında bir ayrıcalık görülmektedir. Taşlamada, Kazak Abdal, kullandığı mecazî söylemle olumsuz etik eylemleri dile getirmekte ve bunu yaparken olumlu etik değerlere dikkat çekmekte, olumlu etik değerleri çağrıştırmaktadır. Âşığın şiirinde izlediği, olumsuz etik eylemlerden yola çıkarak olumlu etik değerleri vurgulanma yöntemi farklı bir yöntem olup hem toplumsal hem bireysel etik anlayışın dışavurumunda farklı bir üslubu örneklemektedir. Bu sebeple çalışma evrenimiz olarak âşığın *Beğenmez* redifli taşlamasını seçmiş bulunmaktayız.

Çalışmamızda; Kazak Abdal *Beğenmez* redifli taşlamasında olumsuz etik eylemlere yer vererek çağrışım yaptığı *Kibirli Olmamak ve Kendini Beğenmiş Olmamak Olumlu Etik Değerini Halkbilimsel Metaetik Kuram* çerçevesinde kuramımızın inceleme yöntemi *Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi*yle inceleyeceğiz.

1. Halkbilimsel Metaetik Kuram

Halkbilimsel Metaetik Kuramı kavramsal çatı elementleri ve kavramsal yapı elementleri olarak iki kısımda inceleyebiliriz. Kuramın kavramsal çatı elementleri; *Halk fikirleri*, *Halk felsefesi* ve *Disiplinlerarasılıktır*. Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın kavramsal çatı elementleri: Kuramımız halkbilimi ve metaetik disiplinlerinin ortaklığıyla ortaya konmuştur. Halkbilimsel Metaetik Kuram bir toplumdaki etik anlayışın oluşumunda kademe kademe ilerleyen alt yapıyı ortaya koyar. Halk fikirleri adı verilen çekirdek birimler bir araya gelerek halk felsefesini oluşturmakta, halk felsefesi de gelenek, görenek, âdet, töre ve örflerin ortaya çıkışlarında bağlam görevi üstlenmektedir. Sosyal normlar adını

verdiğimiz bu oluşumlar da etik davranışların (ahlak kuralları), etik eylemlerin, etik değerlerin ve bu unsurların tamamını ifade eden etik anlayışın ortaya çıkmasında bağlam görevi üstlenmektedirler. Bu süreci şema ile gösterelim (Çobanoğlu, 2022a, s. 175).

Halkbilimsel Metaetik Kuramın kavramsal yapı elementleri: *Önermesi* ve *İşlevi*¹. Ahlaksal yaşam; gelenekler, görenekler, âdetler, töre ve örfleri esas olarak temellendirilebilir, önermesi kuramın önerme cümlesidir. *Kuramın işlevi*; toplumların sosyal normlarını incelemek suretiyle o toplumu tanımaya çalışan halkbilimi ile etiğin felsefesini yapan metaetiğin bakış açılarını sentezleyerek bu yapıların toplumların halk felsefelerinin ve buna bağlı olarak husule gelen etik anlayışlarının ortaya çıkışında nasıl etkili olduklarının tespitinin yapılmasını sağlar. Toplumumuzun halk felsefesinden hareketle, mitolojik arka planımızdan, tarihi alt yapımızdan, dünya görüşümüzden faydalanarak günümüzde yaşanan etik problemlerinin çözümüne katkı sağlar (Çobanoğlu, 2022b, ss. 31-33).

2. Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi

Halkbilimsel Temellendirme çerçevesinde hazırladığımız inceleme yöntemimizde ilk sırada; halkbilimindeki *etik eylemler*, metaetikte *moral olgular* olarak ele alınmakta ve anlatıda ya da etik oluşumdaki etik olgular sıralanmaktadır. İkinci aşamada; sıralanan etik olguların anlatıda ya da etik oluşumdaki bağlamları baz alınarak halkbilimsel anlamda *halk fikirleri*, metaetiksel anlamda *önermeleri* kurulmaktadır. Üçüncü aşamada; kurulan önermeler ve belirlenen halk fikirleri/önermelerden yola çıkarak etik değerler temellendirilmekte ve değerlerin halk felsefesindeki yeri tespit edilmektedir. İnceleme yönteminin her bölümünde metaetik alanının doğruluk, anlam ve yöntem konusundaki sorularına cevap verilmekte, etik sorunları halkbilimsel bakış açısı çerçevesinde çözümlenmektedir (Çobanoğlu, 2021a, s. 310).

¹ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Çobanoğlu, 2021a, ss. I-813; Çobanoğlu, 2021b, ss. 814-1771).

3. Kültürel Ergonomi

Kültürel ergonomi kavramının, dünyada oldukça eski ve oldukça yaygın bir kullanım alanına sahip olduğu halde Türk halkbiliminde yeterince kullanılmadığı görülmektedir. Bu bağlamda kültürel ergonomi kavramı açıklanması gereken ve halkbilimin kullanım alanına kazandırılması gereken bir kavramdır.

Karwowski (2001) ergonominin en geniş anlamıyla insan faaliyetinin tüm biçimleriyle ilgili olduğunu, giderek karmaşıklaşan dünyamızda yaşanan küresel ticaretin, iletişimdeki farklılıkların, bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin, dünya demografisindeki değişikliklerin ergonominin seyrini etkilediğini söylemekte ve ergonominin geleceğin tasarımında hayati bir rol oynadığını belirtmektedir.

Michael Kaplan (2010, s. 606) ise bu bağlamda *ergonomi* kavramının ne olduğunun herkesçe anlaşılması gerektiğini söylemekte ve kültürel ergonominin giderek daha geniş bir alana yayılacağını bu sebeple alanın geniş kapsamlı unsurları üzerinde kültürel etkilerin sistemleştirilmesinin ve kodlanmasının bir ihtiyaç olarak ortaya çıkacağını belirtmektedir. Kaplan; kültürel ergonominin hem sistematik analizinin, temel ve uygulamalı araştırmalarının yapılabilmesi hem de eğitim türlerini belirleyebilmek, yeni bilgi üretmek ve dünya çapında çeşitli çalışma ortamları yaratabilmek için kültürel olarak uygun kullanıcı uygulamalarının geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Bu çalışmalar kültürel ergonomi kavramının ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Çağımızda insanların çalışma şartları göz önünde bulundurularak onların fiziksel, psikolojik özellikleri incelenmekte ve insanın makineyle, çevreyle uyumu, teknik olarak araştırılmaktadır. Bir eşyanın, bir makinenin kullanışlı, kolay ve işe yarar olması *ergonomi* kelimesiyle karşılanmaktadır. *Ergonomi* Yunanca bir sözcüktür. *Ergon* ve *nomos* sözcüklerinin birleşimiyle meydana getirilmiştir. *Ergon*, iş, çalışma; *nomos* ise yasa anlamını taşımakta olup sözcüklerin birleştirilmesiyle *çalışma yasası/ergonomi* sözcüğü elde edilmiştir (Cevizci, 1999, s. 633).

Ergonomik sıfatı ise; bir ürününün kolay kullanılabilir olması, ürün ile ürünü kullananın uyum içinde bulunması anlamına gelmektedir. İş yerlerimizde uzun süreli hareketsiz duruşlar için tasarlanmış kavisli yapısıyla destekleyici, postürü korumaya yönelik koltuklar; otomobillerimizin direksiyon kısmında bulunan seyir halindeyken çeşitli faaliyetlerimizi gerçekleştirmek için kullandığımız elektronik tuşlar, ergonomik tasarımın günlük hayatta gördüğümüz başarılı örneklerindedir.

Ergonomi kendi içinde *fiziksel ergonomi*, *kavramsal ergonomi* ve *organizasyonel ergonomi* olarak üç ana kısma ayrılmaktadır. *Fiziksel ergonomi*; insanın anatomik, antropometrik, fizyolojik özelliklerinin makinalarla, eşyalarla uyumu ile ilgilenen alandır. *Kavramsal ergonomi*; insanın iş ortamındaki

zihinsel çalışma yükü, karar verme durumu, nitelikli performans, bilgisayarla etkileşimi gibi konulara uyumu ile ilgilenen alandır. *Organizasyonel ergonomi*; insanın iş ortamındaki örgütsel yapılar, politikalar ve süreçlerle uyumu ile ilgilenen alandır. Bütün ergonomi alanları; insanın uyumunu, ergonomik eşyaya, yaşama ulaşım ulaşamadığını araştırır ve karşılaştığı problemlere çözüm bulmaya çalışırlar (Çobanoğlu, 2022c, s. 787).

Bu noktada fiziksel çevrenin insana uyumlaştırılması süreci olarak tanımlayabileceğimiz *ergonomiyi* kültürel açıdan ele alalım. İnsan hem fiziki hem de ruhsal yönü bir arada bulunduran bir varlıktır. Öyleyse insanın sadece *fiziki ergonomisinin* sağlaması tek yönlü bir faaliyet olacaktır. Kültür, tanım olarak; halk felsefesini oluşturan duyuş, düşünüş, davranış ve inançlardır. Ergonomiyi *çalışma yasası* olarak tanımlamıştık. Bu bağlamda; bir toplumun sosyo-kültürel kodlarına bağlı olarak yapılanan *kültür yasasının*, sosyal yaşam içinde farklı kültürel bağlamlarla sürdürülebilir bir şekilde insana uyumlaştırılmasını *kültürel ergonomi* olarak tanımlayabiliriz. Bu uyumlaştırma sürecini de *kültürel ergonomi süreci* olarak tanımlayabiliriz. Eğer sosyo-kültürel kodlar, sosyal yaşam içinde, farklı kültürel bağlamlarla sürdürülebilir bir şekilde insana uyumlaştırılma süreci tamamlamışsa, o zaman ortaya o toplumun kültürel faaliyetlerinin tamamını ifade eden tam anlamıyla teşekkül etmiş *kültürel ergonomik yapı* çıkar. Türk toplumları, uzak geçmişten bu güne kendi coğrafyasından, mitolojik alt yapısından, tarihi arka planından, etik varlığından, kadim geleneklerinden, kendi sosyo-kültürel kodlarıyla yapılandığı kültür yasasıyla halk felsefesini ortaya koymuş, *kültürel ergonomi sürecini* tamamlamış ve *kültürel ergonomik yapısını* oluşturmuş toplumlardır (Çobanoğlu, 2022d, ss. 176-179). Dünya görüşleri, kültürel ergonomik yapılarıyla uyumludur. Teknolojik değişimlerle birlikte kültüre eklenen yeni unsurların mevcut ergonomik yapıya uyum süreçleri vardır. Yeni bir teknolojik olgunun mevcut kültürel unsurlara göre kabul edilebilir, kullanılabilir, işe koşulabilir ve kültürel alt yapıya, kültürel şablona, kültürün çalışma yasasına uygun hale gelme durumunu da *kültüre ergonomiye uygunluk* olarak tanımlayabiliriz.

4. Kültürel Etik Kod

Etik kod; bir meslek, bir kurum veya bir şirkette kararları ve davranışları yöneten etik ilkeleri ana hatlarıyla belirleyen ve o işin yapılmasında uyulması gereken kurallar bütünüdür. Etik kodlar, etik davranışların ve etik eylemlerin kavramsallaştırılması yöntemiyle elde edilen etik değerlerin ifade edildiği ve bu değerlerin kurum içinde nasıl yerli yerinde kullanılacağına belirlendiği, kurallara dökülmüş halidir. Etik kodların işlevi; kurumların çalışanlarına, beraber iş yaptığı kişi ve kurumlara ve kamuya karşı sorumluluklarını özetlemek, temel değerlerini ve ilkelerini yansıtmak, çalışanlara kabul edilebilir ve edilemez davranışlar konusunda rehberlik sağlamak, davranış kalıbı

geliştirmek konusunda yol gösterici olmaktadır (Çobanoğlu, 2022d, s. 225). Etik kodlar hukukî yasalardan farklıdır. Hukukî yasalar bir zorunluluktur buna karşın etik kodlar bir gerekliliktir. Bu alanda bilinen en eski etik kod *Hipokrat yemini*'dir. Günümüzde bütün meslekler, kurumlar, şirketler bir *etik kod* çerçevesinde hareket etmektedirler.

Kültürel Etik Kod ise; bir toplumun halk felsefesi ve etik anlayışını yansıtan, davranış kalıpları doğrultusunda etik olgu ve olaylar karşısında nasıl davranması gerektiğini belirleyen bakış açısıyla husule getirilen kurallar bütünüdür. Kültürel Etik Kodlar bütün kültürlerde mevcuttur ve kültürlerarası farklılığın göstergesi durumundadırlar. Türk toplumu kültürel ergonomisini tamamlamış bir etik anlayış çerçevesinde, kültürel etik kodlarını oluşturmuş ve halk felsefesi çerçevesinde kodlamasını yapmıştır.

Dünyada bu konuda yapılan çalışmaların bazıları şunlardır:

Betsy Stevense, 1994 yılında yayımladığı makalesinde, o yıllarda Amerikan toplumunda yaşanan, son yirmi yılda kurumsal etik kodların sayısındaki çarpıcı artışı dünyada büyük ses getiren Watergate skandalına ve Yurtdışı Yolsuzlukları Uygulama Yasası'na bağlamakta ve etik kodların profesyonel kodlardan ve misyon beyanlarından farklı olduklarını, terimlerin literatürde sıklıkla birbirinin yerine geçmekte olup karıştırıldıklarını dile getirmektedir. Stevense çalışmasında; etik kod çalışmalarının, kuralların çalışanlara nasıl iletildiği ve kuralların ihlal edilmesinin etkilerinin tartışılıp tartışılmadığını gözden geçirmenin ve kodlardaki konuları belirlemek için içerik analizi kullanılmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Araştırmacı 1994 yılı için etik kodların nasıl iletildiği, çalışanlar tarafından kabul edilip edilmediği ve çalışan/kurum davranışını etkileyip etkilemediği hakkında çok az bilgi olduğunu söylemekte ve bu sorulara cevap verebilmek için etik kodlar hakkında daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu dile getirmektedir (1994, ss. 63-69).

Görüldüğü gibi o dönemlerde dünyaca konuşulan büyük bir yolsuzluk skandalının ardından Amerikan toplumunda bir etik uyanış yaşanmıştır. Bu uyanış sonucunda etik kodlara önem verilmiş ve bütün kurumlar etik kodları gündem yapmışlardır. Araştırmacılar da bu konuya eğilmiş ve etik kodlar hakkında az çalışma yapıldığını, bu konuya daha çok eğilmek gerektiğini dile getirmiştir.

Neal Ashkanasy ve arkadaşları 2000 yılında, kamu sektöründe etik kod kullanımını ve etik hoşgörünün ne düzeyde olduğunu incelemek amacıyla bir Avustralya eyaletinde kamu sektöründe çalışanlar arasından rastgele 500 katılımcı seçmişlerdir. Katılımcıların etik tutumlarını, etik değerlerini ve eğilimlerini mercek altına almışlardır. Araştırmacılar, araştırma yapılmadan önce; deneklerin etik kod konusundaki tercihlerinin bireysel düzeydeki demografik değişkenleriyle, bağlamsal değişkenleriyle ve kişisel değerleriyle

uyum göstereceğini yanı sıra grup ve organizasyon düzeyindeki değerlerinin de etik olmayan davranışlara karşı toleranslı olacak şekilde resmi etik kurallarıyla uyum göstereceğini öngördüklerini fakat araştırma yapıldıktan sonra kriter değişkenlerinin her birinin altında farklı mekanizmaların yattığını gördüklerini söylemektedirler. Denekler beklenmedik bir şekilde etik kodların kullanımı noktasında, önceliği başkalarının etik kodu kullandığı algısı temelinde yorumlamışlar, etik hoşgörüyü ise kişisel değerlerini ön planda tutarak belirlemişlerdir. Bu durumda araştırmacılar, kritik bir etik kod kullanıcısı kitlesi oluşturmak için organizasyonlara büyük ihtiyaç duyulduğu ve etik kodun ancak bu şekilde diğer kişiler üzerinde normatif bir etki olarak işlev görebileceği sonucuna vardıklarını dile getirmektedirler (2000, ss. 237-253).

Ashkanasy ile arkadaşları 2000 yılında Avusturalya'da yaşayan farklı etnik köken ve farklı kültürel kodlara sahip olan denekler arasında yaptıkları araştırma sonucunda deneklerin etik kod kullanımında, başkalarının etik kodu kullandıkları yönündeki algı bütünlüğüne değinmişlerdir. Bu da bize, etik kod kullanımının toplumsal olarak kabulünde bireylerin birlikte hareket ettiklerini göstermektedir. Yanı sıra araştırmacılar; etik kod kullanıcısı oluşturmak, etik kodu çalışanlar üzerinde etkili kılmak, etik kodun normatif etkisini sağlamak için organizasyon ihtiyacı duyulduğunu dile getirmektedir.

Görüldüğü gibi araştırmalar uzak geçmişte başlamıştır ve günümüzde de süratle devam etmektedir. Bu kavramların alanımıza kazandırılması yönünde yapılacak akademik çalışmalara ihtiyaç vardır.

Çalışmamızın bu kısmında, kültürel ergonomik sürecini tamamlamış etik anlayışımız içinde, bir kültürel etik kod olarak *insan ilişkilerinde tevazu gösterme* kuralının kavramsallaştırılmasıyla *Kibirli Olmamak ve Kendini Beğenmiş Olmamak* sözcükleriyle ifade bulan etik değerimizin tanımladığımız kavramlardaki karşılığını ve Türk halk felsefesindeki yerini inceleyeceğiz.

5. Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi'yle Kibirli Olmamak İle Kendini Beğenmiş Olmamak Olumlu Etik Değerlerinin Halk Felsefesi

İnsanın kişisel davranış kalıplarına, duygu, düşünce ve tepkilerine mizaç özellikleri adı verilmektedir. Mizaç özellikleri, *doğuştan getirilen mizaç özellikleri* ve *sonradan kazanılan mizaç özellikleri* olarak iki kısma ayrılır. Doğuştan getirilen mizaç özellikleri, biyolojik ve psikolojik faktörlerle; sonradan kazanılan mizaç özellikleri ise insanın yaşadığı coğrafya, ait olduğu toplum, kültürel yapı, gelenek, görenek gibi dış faktörlerle ve sosyal normlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu unsurlar, insanların bir arada yaşamalarını sağlayan *hayatın kullanma kılavuzu* olarak tanımladığımız ahlak kurallarının diğer bir söyleyişle etik davranışların ortaya çıkışına kaynaklık etmişlerdir (Çobanoğlu, 2022e, s. 350).

En eski tarihi dönemden bugüne Türk halk felsefesi doğrultusunda oluşturulmuş etik yapı, kültürel ergonomik sürecini tamamlamış, Türk toplumunun kültürel ergonomisine uygun bir etik yapıdır. Bu anlamda etik davranışlarımız ahlak kurallarını ifade eder. Etik davranışlarımızın (ahlak kuralları) varlıklarından hem güncel bilgi hem de kolektif şuuraltı bilgisiyle haberdar oluruz. Etik davranışlarımızın (ahlak kuralları) eyleme dökülmesi *etik eylemleri* meydana getirir. Söz konusu etik eylemlerimizi kavramsallaştırdığımız zaman da *etik değerleri* elde ederiz. Bu etik değere yönelik kurallar da bize *etik kodu* verir. Bu anlatımı, *kibirli olmamak ve kendini beğenmiş olmamak etik değeri* örnekleminde pekiştirmeye çalışalım.

Etik Davranış (Ahlak Kuralları): İnsan ilişkilerinde tevazu göstermek esastır.

Etik Eylem: Biriyle konuşurken kendimizi ondan üstün görmemek, tevazu göstererek samimi ve dürüst davranmak.

Etik Değer: Kibirli olmamak ve kendini beğenmiş olmamak.

Etik Anlayış: Etik davranış, etik eylem ve bu olguların kavramsallaştırılmış şekliyle etik değer bize etik anlayışı verir. Bu örneklemden yola çıkarak Türk toplumunda kibirli olmamayı, kendini beğenmiş olmamayı esas alan bir etik anlayış vardır.

Kültürel Etik Kod: İnsanlara karşı kibirli olunmaz ve kendini beğenmiş olunmaz/ İnsanlara karşı kibirli olunmayacak ve kendini beğenmiş olunmayacaktır/Kibirli olmaktan ve kendini beğenmiş olmaktan sakınmak gerekir.

Etik Değerin Kültürel Ergonomik Yapıdaki Yeri: Kibirli olmamak ve kendini beğenmiş olmamak etik değeri, Türk kültür ergonomisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Erdem sahibi olmak için sahip olunması gereken etik değerlerin başında gelmektedir. Sözlü ve yazılı kültür ürünlerinde özellikle ön plana çıkartılan bu değer gerek Türk destanlarında, Nizamülmülk'ün *Siyasetnamesi*, Yusuf Has Hacıp'in *Kutadgu Bilig*'inde gerekse önce sözlü sonra yazılı kültüre aktarılan *Dede Korkut Hikâyeleri*'de, kanunnamelerde, divan ve halk edebiyatı ürünlerinde yer alan, son derece önemsenen ve Türk toplumunda hem yöneticilerin hem de yönetilenlerin sahip olması gereken ayrıcalıklı bir etik değer olarak kodlanmıştır.

İnsanlığın gelişim dönemleri içinde bütün filozoflar *erdem* değeriyle ilgilenmiş, bu olguyu tanımlamaya çalışmışlardır. Erdemli bir hayat sürebilmek için insanın hangi ahlaki değerlere sahip olması gerektiğini ve bu değerlere hayatında nasıl yer vereceğini araştırmışlar, doğru davranış biçimleri konusunda fikirler üretmişlerdir. Bu üretimler sonucunda, erdemi yüksek ve övgüye layık bir değer olarak tanımlamış ve insanın erdem sahibi olabilmesi için de akıl ile muhakemesini kullanması, sevgi ve saygı ile hareket etmesi, kibirli ve kendini

beğenmiş olmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Filozofların iyi insan tanımlamasını karşılayan özelliklerin başında insancıl olmak, cömert olmak, yardımsever olmak, yalandan ve dedikodudan kaçınmak, verdiği sözü tutmak olumlu etik değerleri gelmektedir.

Etik değerler; etik eylemlerin kavramsallaştırılmasıyla elde edilmekte ve olumlu etik değerler ile olumsuz etik değerler olmak suretiyle ikiye ayrılmaktadırlar. Olumlu etik değerler, tersi/zıttı eylendiğinde olumsuz etik değerlere dönüşürler. Bir toplumun yapısında varlık gösteren olumsuz etik değerler, olumlu etik değerler kadar önemlidir. Olumsuz etik eylemin kavramsallaştırılmasıyla elde edilen olumsuz etik değerler kendi içinde; kınanan olumsuz etik eylemler/etik değerler, ceza ile karşılık bulan olumsuz etik eylemler/etik değerler ve asla affedilmeyen olumsuz etik eylemler/etik değerler şeklinde çeşitlenerek ait oldukları toplumun sınırlarını göstermekte, eylenen olumsuz etik eylemin kabul derecesini belirlemektedirler. *Kibirli Olmamak ve Kendini Beğenmiş Olmamak Olumlu Etik Değerleri* ahlaki gelenekler içinde yer almaktadırlar. Bu değerler Türk toplumunda erdem sahibi olan insanın sahip olduğu değerler olarak kodlanmıştır. Bu olumlu etik değerlere ulaşmak yolunda eylenen olumlu etik eylemlerin zıttı eylendiğinde etik değerler, olumsuz etik değerlere dönüşmekte ve *Kibirli Olmak ve Kendini Beğenmiş Olmak Olumsuz Etik Değerleri* olarak kavramsallaştırılmaktadırlar. Bu anlamda *kibirli olmak* ve *kendini beğenmek* tasvip edilmeyen kınanan, eylenmemesi, uzak durulması gereken olumsuz bir etik değer olarak erdem kavramının genel çerçevesi içindeki özel yerini almıştır.

Çalışmamızın bu bölümünde; Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi'mizin *Anlatıdaki Etik Değerlerin Temellendirilmesi ve Anlatının Halk Felsefesinin Ortaya Konması* maddesi çerçevesinde, Kazak Abdal'ın *Beğenmez* redifli taşlamasında, olumsuz etik eylemlerle çağrışım yaptığı *Kibirli Olmamak ve Kendini Beğenmiş Olmamak Olumlu Etik Değeri* incelenecektir. Taşlamamızın sekiz kıtası, sekiz bağlamımızı oluşturmaktadır. Bu bağlamlar itibariyle hazırladığımız çözümleme tablomuz şu şekildedir.

Ahlaki Gelenekler Bağlamında Kibirli Olmamak ve Kendini Beğenmiş Olmamak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu
--

1. <i>Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu</i> : Kibir sahibi bir bireyin yetersiz kişiliği nedeniyle karşındakileri küçük görmesi.

Bağlam: 1. Dörtlük.

Halkbilimsel anlamda halk fikri, metaetiksel anlamda önerme:

Kişinin kendini beğenmesi, kendini övmesi, kendini başkalarından üstün görmesi yakışık almayan bir davranıştır.

2. <i>Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu</i> : Kibirli insanın kendi fikirlerinden başka fikirlerin doğruluğunu kabul etmediği için karşındakini yanılma olasılığının yüksek olması.
--

Bağlam: 2. Dörtlük.

<p><i>Halkbilimsel anlamda halk fikri, metaetikselsel anlamda önerme:</i> Kibir insanın akıl ve muhakeme yeteneğini köreltir.</p>
<p>3. <i>Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu:</i> Bireyin içinde bulunduğu aşağılık kompleksi nedeniyle kendinden üstün gördüğü kişiler karşısında küçülmesi buna karşılık kendinden aşağıda gördüğü kişileri ezmek istemesi.</p> <p><i>Bağlam:</i> 3. Dörtlük.</p> <p><i>Halkbilimsel anlamda halk fikri, metaetikselsel anlamda önerme:</i> Kibir, yetersizlik ve özgüvensizlik göstergesidir.</p>
<p>4. <i>Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu:</i> Şehir yaşantısından uzakta bir hayat süren ve derdini anlatmaktan aciz ama kibir sahibi bir bireyin, şehire geldiğinde bulunduğu ortamı beğenmemesi.</p> <p><i>Bağlam:</i> 4. Dörtlük.</p> <p><i>Halkbilimsel anlamda halk fikri, metaetikselsel anlamda önerme:</i> Kibir insanın hatalı davranmasına neden olan bir duygudur.</p>
<p>5. <i>Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu:</i> Bireyin kendi evinde kullanımı için yeterli eşyası olmadığı halde çok daha iyilerine sahipcesine davranarak kendisine sunulan kahve fincanını beğenmemesi.</p> <p><i>Bağlam:</i> 5. Dörtlük.</p> <p><i>Halkbilimsel anlamda halk fikri, metaetikselsel anlamda önerme:</i> Kibir sahibi birey, kendini komik duruma düşürür.</p>
<p>6. <i>Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu:</i> Göçer bir hayat yaşayan ve şehirlerden kaçan, tütün bulamadığı için meşe yaprağı içen bir bireyin en iyi cins tütünü beğenmemesi.</p> <p><i>Bağlam:</i> 6. Dörtlük.</p> <p><i>Halkbilimsel anlamda halk fikri, metaetikselsel anlamda önerme:</i> Kibirli insan çevresindeki bireyler tarafından yadırganır.</p>
<p>7. <i>Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu:</i> Giymek için bir gömleğe bile sahip olamayan kibir sahibi bir bireyin gerek ekonomik gerekse statü yönünden ulaşamayacağı bir giyecek olduğu halde kaftanı beğenmemesi.</p> <p><i>Bağlam:</i> 7. Dörtlük.</p> <p><i>Halkbilimsel anlamda halk fikri, metaetikselsel anlamda önerme:</i> Kibir sahibi bireyin, tavır ve davranışları tepki toplar.</p>
<p>8. <i>Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu:</i> Kibir sahibi bireyin bir köylü kızı olması durumunda bile inci ve yakutu her zaman kullandığı takılar olarak görüp kendisine sunulan mercan takıyı beğenmemesi.</p> <p><i>Bağlam:</i> 8. Dörtlük.</p> <p><i>Halkbilimsel anlamda halk fikri, metaetikselsel anlamda önerme:</i> Kifayetsiz muhteris olarak isimlendirilen kibir sahibi bireyleri ne Allah ne de kul sever.</p>

Çözümleme tablomuzda yer alan halk fikirlerini bağlamlarıyla birlikte teker teker inceleyelim.

1. Dörtlük

Halkbilimsel Anlamda Etik Eylem/Metaetikselsel Anlamda Moral Olgu: Kibir sahibi bir bireyin yetersiz kişiliği nedeniyle karşındakileri küçük görmesi.

Bağlam

Ormanda büyüyen adam azgını
 Çarşıda pazarda insan beğenmez
 Medrese kaçkını softa bozgunu
 Selam vermek için kesan beğenmez (Sever, 2004, s. 182).

Halkbilimsel Anlamda Halk Fikri, Metaetiksel Anlamda Önerme: Kişinin kendini beğenmesi, kendini övmesi, kendini başkalarından üstün görmesi yakışık almayan bir davranıştır.

Aristoteles erdem olgusunu; *düşünce erdemi* ve *karakter erdemi* olarak ikiye ayırmaktadır. Aristoteles'e göre karakter erdemi alışkanlıklarla edinilmekte, birey doğuştan getirdiği erdemli olmak istidadını eğitim alarak geliştirmektedir. Filozof ahlaki eylemlerin değerlerinin belirlenmesinde sadece eyllenen eylemin sonucunun etkili olmadığını, eylemi eyleyen bireyin niyetinin de bu konuda belirleyici olduğunu iddia etmektedir. Aristoteles'in bu iddiası Kant'ın ödev etiği felsefesiyle bu anlamda uyum göstermektedir. Filozofa göre bir eylemin ahlaki sınırlar içinde olup olmamasını belirleyen üç önemli nokta vardır: Bunlardan birincisi; eylemi eyleyenin isteğidir. Eylem bireyin isteğine bağlı olarak gerçekleşmelidir. İkincisi; eylemin, onu eyleyen birey tarafından bilinçli bir şekilde eyllenmesidir. Üçüncüsü; eylemin, onu eyleyen birey tarafından seçilmiş/tercih edilmiş olmasıdır. Birey tarafından seçilmiş/tercih edilmiş bir eylem, o eylemin doğru bir eylem olduğu anlamını taşımamaktadır. Bu eylemin yanlış, kabul görmeyen bir eylem olması da olasılıklar dahilindedir. Aristoteles, bu düşüncesiyle Sokrates'in *hiçbir insan isteyerek kötü olmaz* önermesiyle dile getirdiği ve erdemsiz davranışların kaynağının bilgisizlik olduğu iddiasından ayrılır. Filozof karakter erdemlerinin elde edilmesi için insanın varoluşunda getirdiği istidadını, eğitimle geliştirmesi, alışkanlık kazanması gerektiğini savunmaktadır (Çobanoğlu, 2022f, s. 204).

Kazak Abdal'ın *ormanda büyüyen adam azgını* dizelerinden ruhî portresini çizdiği olumsuz eylemler sergileyen bireyin gerçekte insanların toplu olarak yaşadıkları yerlerde, köyde/kasabada/şehirdede yaşamamakta, daha az insanın bulunduğu bir yerde hayatını idame ettirmekte olduğunu anlaşılmaktadır. Freudçu bir yaklaşımla eyllenen eylemlere ve bu eylemler karşısında âşğın yorumlarına baktığımızda ruhî portresi çizilen bireyin; toplu halde yaşanan mekânlarda yaşamak istediği, içinde böyle bir yaşama karşı büyük bir istek duyduğu, bu sebeple yansıtma psikolojisi içinde olduğu söylenebilir. Birey bu istek sebebiyle kendini aşağılanmış hissetmektedir. İşte bu aşağılanmışlık hissini ve bu hisse sebebiyet veren isteğini gizlemek amacıyla yansıtma yapmakta, kendini çevresindeki herkesten üstün tutarak aslında kendisinin yaşamak istediği yerde yaşamakta olanlara sataşmakta ve onlara karşı hiçbir olumlu davranış göstermemektedir. Görünen o ki günlük yaşantımızda, toplum

içinde birçok insanda gördüğümüz bu yansıtma mekanizması her çağda geçerliliğini korumaktadır.

Kazak Abdal'ın *Medrese kaçkını softa bozgunu* sözüyle ifade etmek istediği hiçbir eğitim almamış olduğu halde kendini beğenen ve kibir gösteren birey *selam vermek için kesan (insan) beğenmeyen* bir bireydir. Aristoteles'in ahlaki eylemlerin sonuçları kapsamında eylemi eyleyenin niyetini ön planda tutan söylemi, âşığın örneklediği bireyi olumsuz anlamıyla bire bir karşılamaktadır nitekim birey olumlu bir niyet içinde değildir.

Yine Aristoteles'in *bilmemenin* kendisini affedilebilir bulmadığı yanı sıra eylemin ahlaki sınırlarının bireyin isteğine, eylemin bilinçli olarak yapılmasına ve tercih edilmiş bir eylem olmasına bağlı olduğunu beyan ettiği sözlerinden hareketle; kibir olumsuz etik eylemini sergileyen bu bireyin kibirli davranışlar sergilemeyi istediğini, eylemlerini bilinçli olarak gerçekleştirdiğini ve bu farkındalığı sebebiyle kibirli olmanın birey tarafından seçilmiş/tercih edilmiş olumsuz bir eylem olduğunu söyleyebiliriz. Abdal'ın dizelerinde benzetmeler yaparak betimlediği birey, seçtiği/tercih ettiği bu olumsuz eylemi eyleyken söylediği sözlerden, gösterdiği tavırlardan, tutumlardan, davranışlardan sorumludur çünkü tercih bizzat kendi özgür iradesiyle yaptığı bir tercihtir. Eylediği olumsuz davranışları bilerek yapmaktadır bu sebeple yaptıklarından sorumludur. Bu durumda nasıl ki erdem sahibi olmak/erdemlilik bir karakter özelliği ise aynı şekilde erdem sahibi olmamak/erdemlilik de bir karakter özelliğidir. Kibirli olmak olumsuz etik değeri, bir erdemlilik göstergesidir. Aristoteles'in önemle üzerinde durduğu, tercih edilmiş bir eylemin her zaman doğru eylem olmadığı fikri, âşığın betimlediği bireyde vücut bulmakta ve doğruluğunu ispatlamaktadır. Kazak Abdal *selam vermek için insan beğenmez* dizelerinde kibirli olmak olumsuz etik eylemini dile getirmekte ve *kibirli olmamak olumlu etik değerini* çağrıştırmaktadır.

2. Dörtlük

Halkbilimsel Anlamda Etik Eylem/Metaetiksel Anlamda Moral Olgu: Kibirli insanın kendi fikirlerinden başka fikirlerin doğruluğunu kabul etmediği için karşısındakini yanıltma olasılığının yüksek olması.

Bağlam

Âlemi ta'n eder yanına varsan
Seni yanıltır bir mesele sorsan
Bir cim çıkmaz eğer karnını yarsan
Camiye gelir de erkan beğenmez (Sever, 2004, s. 182).

Halkbilimsel Anlamda Halk Fikri, Metaetiksel Anlamda Önerme: Kibir insanın akıl ve muhakeme yeteneğini köreltir.

Sokrates felsefe yapabilmenin ön koşulunun *kendini bilmek ve kibirlenmemek* olduğunu söylemektedir. Sokrates kendini bilen kişinin kendini anlatmasında bir sakınca görmemekte fakat kendisiyle övünen, böbürlenen, her şeyi bildiğini sanarak kendini beğenen kibirli insanın ham olduğunu, olgunlaşmamış olduğunu ifade etmektedir. Montaigne, Sokrates'in görüşlerini desteklemekte ve onu şu sözleriyle övmektedir, “Yalnız Sokrates, tanrısının dediğine uyup kendini gerçekten tanımasını ve küçük görmesini bildiği için *bilge* adını almaya hak kazanmıştır. Kendini böylesine tanıyan adam, istediği kadar kendinden söz etsin” (Montaigne, 1999, s. 34).

Kuşeyrî, sufi gelenek içinde ele aldığı kibir olumsuz etik değerini, tevazunun karşıtı olarak nitelendirmiş ve hakka isyan, insanları hor ve hakir görmek olarak tanımlamıştır. Kuşeyrî kibirin haset duygusunu körükleyen ve kişiye ancak üzüntü veren olumsuz bir etik değer olduğunu buna karşın tevazunun ise hasete yer vermeyen gıpta edilecek değerli bir erdem olduğunu ifade etmektedir (2012, s. 162).

Dörtlülüklerde tanımlanan kibir sahibi birey, herkesi kınayan herkesin hakkında konuşan ve her şeyin doğrusunu bildiği iddiasında olan bir bireydir. Âşık, bu boş insanın bilgisizliğini ve yanıltıcılığını *bir cim çıkmaz eğer karnını yarsan* sözleriyle ortaya koymuştur. Kazak Abdal'ın *camiye gelir de erkan beğenmez* sözleriyle işaret ettiği bu birey, Sokrates'in tanımladığı kendini bilen kişinin zıttı, Kuşeyrî'nin tevazusu olmayan, insanları hor ve hakir gören kişi olarak tanımladığı kibirli bireydir. Bu bireyin eylediği eylemlere baktığımızda, bireyin kendini tanımasının, kendini bilmesinin söz konusu olmadığını görüyoruz. Bu durumda Kazak Abdal'ın betimlediği kibirli bireyimiz; Montaigne'nin Sokrates örneği bağlamında ifade ettiği, kendini bildiği, kendini tanıdığı için istediği kadar kendisinden söz etme hakkını elde eden bilge insan tanımlamasını da karşılamamaktadır. Taşlamada *yanına varsan âlemi ta'n eden, bir mesele sorulduğunda soranı yandıran* kibirli birey; bilge insanın övgüye mazhar olan birtakım eylemlerinden bahsederken ya da kendini rol model olarak gösterebileceği örnek olayları dile getirirken göz önünde bulunduracağı izafi sınırı bilmemektedir.

3. Dörtlülük

Halkbilimsel Anlamda Etik Eylem/Metaetiksel Anlamda Moral Olgu:

Bireyin içinde bulunduğu aşağılık kompleksi nedeniyle kendinden üstün gördüğü kişiler karşısında küçülmesi buna karşılık kendinden aşağıda gördüğü kişileri ezme istemesi.

Bağlam

Elin kapısında kul kardaş olan
Burnu sümüklü hem gözü yaş olan
Bayramdan bayrama bir traş olan
Berbere gelir de dükkan beğenmez (Sever, 2004, s. 182).

Halkbilimsel Anlamda Halk Fikri, Metaetiksel Anlamda Önerme: Kibir, yetersizlik ve özgüvensizlik göstergesidir.

Schopenhauer, insanların böbürlenmesinin, kibirli olmasının kökeninde başkalarının görüşlerine önem vermelerinin yattığını söylemektedir. Filozof, idam sehпасına giden bir insanın bile az sonra ölecek olma korkusundan daha baskın olarak hissettiği korkunun başkasının gözünde küçük düşeceği korkusu olduğunu iddia etmektedir (2017, ss. 55-58).

David Hume (1976, ss. 81-97) ahlaki eylemlerimizin temelinde faydanın yattığını söylemektedir. Yaşadığı toplumdaki diğer bireylere karşı sempati duymayan, onlara saygı göstermeyen, onların olumlu davranışlarını överek bu davranışların pekişmesine zemin hazırlamayan, toplumun diğer bireylerinin bu olumlu davranışı örneklenmesi sağlamayan bireylerin o toplumda yaşamalarının bir faydası olmadığını dile getirmektedir. Hume'a göre bu bireyler ıslah edilmez bireylerdir ve toplumdaki uzak tutulmaları bir gereklilik durumundadır. Filozof bu noktada övme ve yerme etik eylemlerinin temelinde de yine ahlaki değerlerimizin en önemli parçası olan faydanın yattığını iddia etmekte ve övünen, kibirlenen, kendini diğer insanlardan üstün gören bireylerin toplumsal yaşama herhangi bir faydalarının/katkılarının olmadığını, bu bireylerin bir olumsuzluk kaynağı olduklarını dolayısıyla toplumsal yaşamda yer almamaları gerektiğini dile getirmektedir.

Kazak Abdal'ın *berbere gelir de dükkan beğenmez* sözleriyle işaret ettiği bireyin ruh dünyasında, aslında Schopenhauer'ın vurguladığı gibi bir küçük düşme korkusu vardır. İçten içe yaşadığı bu küçük düşme korkusu, onun yansıtma mekanizmasını harekete geçirmekte ve kendini herkesten üstün tutan kibirli davranışlar sergilemesine zemin hazırlamaktadır. Abdal, bu ruh halini *elin kapısında kul kardaş olan/burnu sümüklü hem gözü yaş olan* sözleriyle betimlemiştir. Hume'un sempatiden yoksun, saygısız, takdir duygusu gelişmemiş bu bireylerin toplum yaşantısı içinde olmaması gerektiği yolundaki sözleri, Kazak Abdal'da karşılık bulmaktadır. Abdal, dizelerinde *bayramdan bayrama bir traş* olduğu halde berber beğenmeyecek kadar dengesiz bir ruh hali sergileyen bireyi örneklemekte ve bu tip bireylerin topluma ancak zarar vereceği düşüncesinde olduğunu vurgulamaktadır.

4. Dörtlük

Halkbilimsel Anlamda Etik Eylem/Metaetiksel Anlamda Moral Olgu: Şehir yaşantısından uzakta bir hayat süren ve derdini anlatmaktan aciz ama kibir sahibi bir bireyin, şehire geldiğinde bulunduğu ortamı beğenmemesi.

Bağlam

Dağlarda bayırda gezen bir yörük
Kim tımar sipahi kimi ser bölük
Bir elife dili dönmeyen hödük
Şehristana gelir ezan beğenmez (Sever, 2004, s. 182).

Halkbilimsel Anlamda Halk Fikri, Metaetiksel Anlamda Önerme: Kibir insanın hatalı davranmasına neden olan bir duygudur.

Eylemlerimizi etik değerlere uygun olarak şekillenmesi ve bu uygunluk çerçevesinde eylemesi bir *etik bilinç* varlığıyla gerçekleşmektedir. Brenner (Akt. Asa, 1996, s. 77); *etik bilinç*i bireyin süperegosu olarak nitelendirmektedir. Filozof süperego kapsamında, bireyin etik işlevlerini beş maddeyle özetlemektedir. Bunlar; kişinin dürüstlük eylemlerinin ya da arzularının toplum tarafından onaylanması veya onaylanmaması; bireyin eleştirel/kişisel gözlem yapabilmesi; bireyin pişmanlık duyması; bireyin kendini cezalandırması ve bireyin erdemli eylemlerinden ötürü kendini övmesi, sevmesidir.

Kazak Abdal, Brenner'in etik bilincine sahip olmayan bireyini *dağlarda bayırda gezen bir yörük/kim tımar sipahi kimi ser bölük* sözleriyle örneklemektedir. Âşığın dizelerinde örneklediği birey, gerçek kimliğini görmek istememekte süperegosu doğrultusunda hareket etmektedir. Bireyin süperego doğrultusundaki bu bakış açısı bize; etik bilincine sahip olan bireylerin gösterdiği davranış ve eylemlerin farkında olduklarını ifade etmektedir. Etik bilince sahip olmak, her zaman doğru eylemleri gerçekleştirmek anlamına gelmemektedir. Etik bilinç bireyin gerçekleştireceği olumlu/olumsuz eylemlerden bağımsız olarak kendi içinde bir bütünlük arz etmektedir ki bu durum tıpkı Aristoteles'in tercih edilmiş bir eylemin her zaman doğru eylem olmadığı fikriyle uyum gösterir.

Birey, sahip olduğu etik bilinciyle hareket etmektedir ve eylediği doğru eylemlerde Brenner'in skalasında belirlediği maddeler içinde toplum tarafından onaylanması, kişisel gözlem yapabilmesi ve gözlemleri sonucunda kendisini övmesi, sevmesi söz konusudur. Etik bilinci dahilinde eylenen bu eylemler olumlu oldukları taktirde toplumsal birlikteliğin devamlılığını sağlayan davranış modelini ifade etmektedir. Tam tersi eylendiğindeyse yine skalada belirlenen toplum tarafından onaylanmamak, pişmanlık duymak, kendini cezalandırmak şeklinde olumsuzluğa dönüşmekte ve toplumsal açıdan zarara yol açan eylemler olarak kabul edilmektedirler. Bu noktada etik bilinçle hareket eden bireylerin oluşturdukları toplumun huzurlu bir toplum olacağı gerçeğiyle karşılaşmaktayız. Bu yönüyle etik bilinç bireysellikten çıkıp toplumsal bir özellik kazanmaktadır

Abdal'ın *bir elife dili dönmeyen hödük/shehristana gelir ezan beğenmez* sözleriyle işaret ettiği narsist bakış açısına sahip olan birey, bir elife dili

dönmediği, konuşmaktan bile aciz olduğu halde kendi kabullerini ön plana çıkartmakta ve içten içe kendi kendini övgüye boğmaktadır. Bu noktada etik bilincin olumlu davranış kalıpları kapsamında ve toplumsal bakış açısı doğrultusunda, bireyin kendini övmesinin yerinde bir davranış olarak kabul edilmediğine değinmemiz gerekir. Her ne kadar birey, eylediği eylemlerle sergilediği etik bilinciyle kendini övgüye mazhar olarak görse de hissetse de bunu dil ile ikrâr etmemelidir. Bu ikrâr, toplum tarafından kabul gören eylemler arasında yer almamaktadır. Birey etik bilinciyle hareket etmeli, doğru davranışlar sergilemelidir fakat bunların dillendirilerek eylemlerinin övülmesini topluma bırakmalıdır. Kendi kendini över durumunda olmamalıdır.

Nitekim birey kendini överse diğer bireyleri aşağılamış, kendini onlardan üstün görmüş olacaktır bu da hoş karşılanmayan ve onaylanmayan olumsuz bir eylemdir. Etik bilinciyle sergilenen olumlu davranışlar arasında tercih edilen davranış biçimi; bireyin toplum tarafından övülmesi ya da bireyin toplumun diğer bireylerini övmesidir.

5. Dörtlük

Halkbilimsel Anlamda Etik Eylem/Metaetiksel Anlamda Moral Olgu: Bireyin kendi evinde kullanımı için yeterli eşyası olmadığı halde çok daha iyilerine sahipcesine davranarak kendisine sunulan kahve fincanını beğenmemesi.

Bağlam

Bir çubuğu vardır gayet küçücek
Zum-ı fasidince keyif sürececek
Kırık çanağı yok ayran içecek
Kahvede fağfuri fincan beğenmez (Sever, 2004, s. 182).

Halkbilimsel Anlamda Halk Fikri, Metaetiksel Anlamda Önerme: Kibir sahibi birey, kendini komik duruma düşürür.

Nietzsche, kibrin oynanan ve ikiyüzlülüğe dayanan bir gurur olduğunu söylemekte ve gurur ile kibirin birbirinin zıttı olduğunu iddia etmektedir. Nietzsche'ye göre gururun özelliği oyunu, aldatmayı, ikiyüzlülüğü sevmemektir bu sebeple kibir, ikiyüzlülükle alakalı bir beceriksizliktir diğer bir söyleyişle beceriksizliğin ikiyüzlülüğüdür. Kendini beğenmiş, böbürlenmiş, kibirli insan karşısındaki kişilerden şöyle tepki alır; ilk tepki, insanlar kendilerini aldatmak isteyen bu kişiye kızarlar; ikinci tepki, kendisini diğer insanlardan üstün göstermek isteyen bu kişiye kızmaktan öte ona öfkelenirler, anlık bir tepki halindeki kızgınlık sürekli tekrarlanan bu olumsuz eylem nedeniyle yerini derin bir öfkeye bırakmaktadır; üçüncü tepki, insanlar kendilerini hem aldatmak hem de kendini onlardan üstün görmek isteyen bu kişiye her ikisini de başaramadığı için gülerler artık derin öfke bir komediye dönüşen bu hâl karşısında gülme

eylemiyle karşılık bulmaktadır. Filozof bu açıklamayı yaptıktan sonra kibirin hiç de önerilecek ve tasvip edilecek bir davranış olmadığını söyler (2013, s. 191).

Kazak Abdal'ın *bir çubuğu vardır gayet küçücek/zum-ı fasidince keyif sürecekle* dizelerinde tasvir ettiği, küçük bir sigara ağızlığına sahip olan ve hasetlik fesatlık duygularının yoğunluğunca kendini rahat hisseden, evinde kırık bir ayran çanağına bile sahip olmadığı halde büyük bir ukalalıkla *kahvede fağfuri fincan beğenmeyen* bu birey, Nietzsche'nin oyunu, aldatmayı, ikiyüzlülüğü sevmeyen gururun zıttı olan olumsuz etik değer kibire sahip olan bireydir. İnsanlar bu tip bireylere öncelikle kızmakta sonra kızmaktan öte onlara öfkelenmekte ardından da bunu başaramayıp komik duruma düştükleri için onlara gülmektedirler.

Abdal'ın *zum-ı fasidince keyif sürecekle* dizesi, Nietzsche'nin üçüncü aşama olarak tanımladığı, insanların kibirli bireye karşı duydukları derin öfkenin, bir komediye dönüşen bu hal karşısında gülme eylemiyle karşılık bulduğu aşamayı ifade etmektedir. Âşık dizesinde mizahi bir yöne dikkat çekmektedir nitekim kibir insanı komik duruma düşüren bir davranıştır.

6. Dörtlük

Halkbilimsel Anlamda Etik Eylem/Metaetikselsel Anlamda Moral Olgusu: Göçer bir hayat yaşayan ve şehirlerden kaçan, tütün bulamadığı için meşe yaprağı içen bir bireyin en iyi cins tütünü beğenmemesi.

Bağlam

Yaz olunca yayla yayla göçenler
Topuz korkusundan şardan kaçanlar
Meşe yaprağını kıyıp içenler
Rumeli bohçası duhân beğenmez (Sever, 2004, s. 182).

Halkbilimsel Anlamda Halk Fikri, Metaetikselsel Anlamda Önerme: Kibirli insan çevresindeki bireyler tarafından yadırganır.

Jean Jacques Rousseau, *Narsist* adlı eserinde müstakil olarak kibir ve kendini beğenmişlik konusunu işlemiştir. Filozof kibiri başkalarını geçmek onların üstünde olmak için sadece kendisini yüceltmek olarak tanımlamakta, bu olumsuz etik eylem içinde bulunan bireyin ruh halini son derece tehlikeli bulmakta ve kibir olumsuz etik değerinin tüm kötülüklerin ana kaynağı olduğunu söylemektedir. Rousseau; kibirli bireyin şiddet gösterebileceğini, ihanet etmekten çekinmeyeceğini, insanı kolayca aldatabileceğini, hiç hak etmediği halde çevresindeki insanların zenginliğine, ününe kavuşmayı hayal edebileceğini ve bütün eylemlerini bu isteklerini gerçekleştirme yolunda eyleyebileceğini özellikle vurgulamıştır. Bu olumsuz etik değer, aklını kullanan insandan ziyade erdem düşmanı, toplumsal ortak anlayış ve davranış

düşmanı insanların ortaya çıkmasına zemin hazırladığını söylemekte ve gevezelikten başka hiçbir işe yaramadığını dile getirmektedir. Filozof kibirli olmanın masumiyetimizi ve ahlakımızı yitirmemize yol açtığını, bütün kötülüklerin kaynağının insanın kendini beğenmek tutkusu olduğunu iddia etmekte ve insanlığın geçmişte sahip olduğu erdemleri yitirdiğini söyleyerek bilim ve sanatın bu konudaki tutumunu eleştirmektedir (2019, s. 18).

Kazak Abdal'ın *meşe yaprağını kıyıp içenler/Rumeli bohçası duhân beğenmez* sözüyle kast edilen; tütünün olmadığı, bu sebeple tütünün yerini tutacak bir içecek olarak meşe yaprağı kıyarak elde ettiği bir tür sigarayı içtiği halde en iyi tütün olan Rumeli bohçasından sarılmış bir sigarayı beğenmeyen birey, Rousseau'nun başkalarını geçmek onların üstünde olmak için sadece kendisini yüceltmeye çalışan, aklını kullanan insandan ziyade erdem düşmanı, toplumsal ortak anlayış ve davranış düşmanı olarak tanımladığı bireydir.

Abdal yine olumsuz etik eylemlerden yola çıkarak kibirli olmamak olumlu etik değerini işaret etmek suretiyle adeta Rousseau'nun insanlığın geçmişte sahip olduğu erdemleri yitirdiğini söyleyerek bilim ve sanatın bu konudaki tutumlarına getirdiği eleştiriye, bir sanatçı olarak sanat yönüyle cevap vermektedir.

7. Dörtlük

Halkbilimsel Anlamda Etik Eylem/Metaetikselsel Anlamda Moral Olgu: Giymek için bir gömleğe bile sahip olamayan kibir sahibi bir bireyin gerek ekonomik gerekse statü yönünden ulaşamayacağı bir giyecek olduğu halde kaftanı beğenmemesi.

Bağlam

Aslında neslinde giymemiş hare
İş gelmez elinden gitmez bir kare
Sandığı gömleksiz duran mekkare
Bedestene gelir kaftan beğenmez (Sever, 2004, s. 182).

Halkbilimsel Anlamda Halk Fikri, Metaetikselsel Anlamda Önerme: Kibir sahibi bireyin, tavır ve davranışları tepki toplar.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (2015, s. 134) kibir olumsuz etik değerini Mesnevi'sinde ele almakta ve gemici ile gramerci arasında geçen konuşmayı konu ettiği bir anekdotla bu olumsuz etik değerinin acı sonuçları olabileceğine dikkat çekmektedir. Anekdot şöyledir. Bir nahivci gemiye biner. Kibirli ve kendini beğenmiş bir adamdır. Gemiciye dönüp sorar: “Sen hiç nahiv okudun mu gemici?” Gemici okumadığını söyleyince nahivci alaycı bir gülümsemeyle “Öyleyse ömrünün yarısı mahvoldu.” der. Nahivcinin bu sözleri üzerine gemicinin gönlü kırılır. Ama cevap vermez, susmayı tercih eder. Biraz sonra bir rüzgar çıkar ve rüzgarın etkisiyle gemi bir girdaba girer. Gemici, nahivciye

seslenir: “Söyle bakalım nahivci, sen yüzme bilir misin?” Nahivci bilmediğini söyler. Bu sefer gemici, “O zaman senin bütün ömrün mahvoldu ey nahivci çünkü gemi bu girdaplarda batacak!” (Çobanoğlu, 28-29 Temmuz 2022).

Bu güzel örnekle Mevlana kibrin acı sonuçlarına yer vermiş ve etik değere dikkati çekmiştir. Mevlana’ya göre; kibir, hırs, kıskançlık, yalan insanı Tanrı’dan uzaklaştıran olumsuz etik değerlerdir. Bunları ruhumuzdan uzak tutmalı ve ruhumuzda alçak gönüllülük, cömertlik, şefkat, sevgi gibi olumlu etik değerlere yer vermemiz gerekmektedir. İnsan özünde iyi bir varlıktır çünkü Tanrı insana kendi nurundan üflemiştir. İnsan Tanrı’nın vasıflarından birini taşımaktadır. Bu yüzden kamil insan olmak için etik değerlere bağlı kalmak gerekmektedir (Çobanoğlu, 28-29 Temmuz 2022).

Mevlana’nın insanın özünde iyilik olduğu görüşünün zıddınca Bernard Mandeville (1988, s. 51); insanın özünde iyiye meyletme olmadığını söylemektedir. Mandeville’ye göre doğru ve yanlış bilgisi ancak gelenek, görenek ve yasalarla öğrenilir. İnsan kimseyi kendisinden fazla sevemez fakat toplum tarafından kabul görmek için kendisine karşı duyduğu bu sınırsız sevgiyi saklamak zorunda kalır. Kibir, insanın en temel duygularından biridir. İnsan ne kadar bu duyguyu görgü kurallarının ardına gizlemeye çalışırsa çalışsın yaşam içinde bu güçlü duygunun baskınlığı mutlaka ortaya çıkar.

Hayırseverlik insanı diğer canlılardan ayıran çok önemli bir etik değerdir fakat Mandeville’ye göre insanı diğer canlılardan ayıran bu çok önemli etik değer bile özünde başkalarının acınası hallerinden, muhtaç vaziyetlerinden duyulan rahatsızlık ve bu rahatsızlığı teskin etme çabası yatmaktadır. İnsana dair bu duyguların tümü her ne kadar farklı şekil, hâl ve durumlarda tezahür etseler de bütün toplumlarda görülür çünkü bütün canlıların, tek kaygısı kendi benliklerini mutlu etmektir. Bu noktada insanın yaşadığı topluma faydalı olmasını sağlamak için, bir anlamda onu kontrol edilebilir kılabilmek için etik değerlere gereksinim duyulur. Erdem sahibi olmak; insanın bencil dürtülerine yenilmemesi, kendisini kontrol altında tutabilmesi, kendi nefsinden feragat edebilmesi olarak tanımlanırken buna karşılık erdem sahibi olmamak ise insanın bencil dürtülerine yenilmesi, kendisini kontrol altında tutamaması ve nefesine yenik düşmesi olarak tanımlanmaktadır (Kına, 2019, s. 623).

Kazak Abdal; *aslında neslinde giymemiş hare* dizelerinde, ailesinde hiç kimsenin renkli kumaştan dikilmiş güzel bir giysiye sahip olmadığı halde büyük bir kibire sahip olan bireyi tanımlamaktadır. *Aşığın iş gelmez elinden gitmez bir kare/sandığı gömleksiz duran mekkare* dizelerinden bu kibirli bireyin hiç çalışmamakta ve her daim düzenbazlık yapmakta olduğunu anlamaktayız. Tüm bu olumsuz niteliklerle kendini donatmış olan kibirli birey *bedestene gelip kaftan beğenmemektedir*. Bu birey, Mevlana’nın işaret ettiği, Tanrı’dan uzaklaşmasına neden olan kibirli davranışları sergilemekte, olumsuz etik eylem

davranış kalıbına uygun davranmaktadır. *Bedestene gelip kaftan beğenmemek* tavrının sonunun, gün gelip Mevlana'nın nahivci örneğinin acı sonucuyla nihayete ermeyeceği yolunda kimsenin herhangi bir garanti vermesi söz konusu değildir. Bireyin davranışları, Mandeville'in vurguladığı noktada geleneğe göre şekil almadığı için yanlıştır. Birey, bencil dürtüleri doğrutusunda hareket etmektedir. Bu dürtüleri bastıramamakta, kontrol altına alamamaktadır. Kendine rağmen kendine üstün gelemeyen ve bir başarısızlık örneği sergileyen bu birey, nefsinden feragat edememekte, toplum yararını gözetecek eylemlerde bulunamamaktadır. Birey bu olumsuz eylemleriyle erdem sahibi olmayan insanı örneklemektedir.

8. Dörtlük

Halkbilimsel Anlamda Etik Eylem/Metaetikselsel Anlamda Moral Olgusu: Kibir sahibi bireyin bir köylü kızı olması durumunda bile inci ve yakutu her zaman kullandığı takılar olarak görüp kendisine sunulan mercan takıyı beğenmemesi.

Bağlam

Kazak Abdal söyler bu türlü sözü
Yoğurt ayran ile hallolmuş özü
Köyden şehre gelen bir köylü kızı
İnci yakut ister mercan beğenmez (Sever, 2004, s. 182).

Halkbilimsel Anlamda Halk Fikri, Metaetikselsel Anlamda Önerme: Kifayetsiz muhteris olarak isimlendirilen kibir sahibi bireyleri ne Allah ne de kul sever.

Yunus Emre ise *Risâletü'n-Nushiyye* eserinin *Kibir Destanı* bölümünde kibir olumsuz etik değerini müstakil olarak ele almaktadır. Yunus, kendini beğenen, kibirlenen kişinin mürşit bulamayacağını ve kendisinin düşmanı olduğunu söylemektedir. Kibirden kurtulmak gerektiğini belirten mutasavvıf kibirden kurtulmanın yolunun akıl olduğunu dile getirmektedir. Akıl kişiyi kibirden, öfkeden, kıskançlıktan kurtaran bir kuvvettir. Yunus'un kastettiği akıl, insanın nefsinin emrinde olan akıl değil, terbiyeyle harmanlanmış yolu önce kalbe uğrayan küllî akıldır. Kibri insanların yolunu kesen haramilere benzetmekte ve kibirin zıttı etik değerinde de tevazu olduğunu söylemektedir (2013, s. 40).

İnsan ego sahibi bir varlıktır ve bu ego onu birçok durumda hiç farkında olmadan tuzağa düşürebilmektedir. İnsanın doymak bilmeyen egosu aynı zamanda onun aciziyetinin de göstergesidir. Farkında olmaksızın egonun tuzağına düşen gerçekte aciziyet içinde olan insanın, egosunu bastırıp kendini toparlaması ve gerçekte sahip olduğu etik bilincin olumlu davranış kalıbına göre davranması pek mümkün olmamaktadır. Egonun esiri olan insan, art arda olumsuz etik eylemler eyleyerek olumsuz etik değerlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. İşte kibir de bu olumsuz etik eylemlerin neticesinde

ortaya çıkan olumsuz bir etik değerdir. Oysa etik bilince göre insan, etik eylemlerinde bir orta nokta, Aristoteles'in adlandırmasıyla bir *altın orta* tutturabilmelidir. Bu *orta nokta/altın orta*; ne olması gerekenden daha az ne de olması gerekenden daha fazla olmalıdır. Aristoteles'in ölçülü olmak, aşırılıktan uzak durmak olarak tanımladığı *altın orta*, Türk-İslam âlimlerinden Elmalılı Hamdi Yazır'da *ifrat* ve *tefrit* olarak karşılık bulmaktadır. Kibirli birey ihtiraslı ve yetersiz bir bireydir. Onun bu olumsuz özellikleri toplum içinde bir deyim ile ifade bulmuş ve *kifayetsiz muhteris* olarak adlandırılmıştır.

Elmalılı Hamdi Yazır'ın etik anlayışı çerçevesinde (1979a, s. 4132; 1979b, s. 1945); etik bilincine sahip olan insan, *ifrat* ve *tefrit*ten uzak duran insandır. Âlim, bu dengenin sağlanmadığı hallerde insanın gerçekleri göremeyeceğini, nasıl davranması gerektiğini bilemeyeceğini ve kendine yabancılaşacağını dile getirmek suretiyle dengenin önemine dikkat çekmektedir. Dengenin yakalandığı durumda insan, hiçbir çelişkiye düşmeksizin sahip olduğu etik bilinciyle problemlerini çözmekte ve toplumsal yaşamını sorunsuz olarak devam ettirmektedir. Huzura ermiş bir topluma ulaşmak ancak ifrata ve tefrite düşmeyen bireylerle mümkün olabilir (Çobanoğlu 2021b, ss. 1351-1353).

Kazak Abdal'ın *köyden şehre gelen bir köylü kızı/inci yakut ister mercan beğenmez* sözleriyle kastettiği kibir sahibi birey, Yunus Emre'nin kibirden kurtulmak için başvurulması gereken bir kuvvet olarak nitelediği aklını kullanmaktan yoksun bireydir. Sahip olduğu egoya yenilmiş, kendine söz geçirememektedir. Bireyin bu olumsuz eylem çerçevesinde Aristoteles'in adlandırmasıyla *altın orta*'yı tutturamadığı ve Elmalılı'nın önemle üzerinde durduğu denge mevzunun iki unsuru *ifrat* ve *tefrite* ifrata kaçtığı görülmektedir. Bu dizeleriyle Kazak Abdal'ın, ancak *ifrat* ve *tefrite* düşmeyen bireylerin varlıklarıyla huzura ermiş bir topluma ulaşılabilceği gerçekliğini vurgulamak istediğini söyleyebiliriz.

Kazak Abdal'ın *Beğenmez* redifli şiirinde sekiz bağlamda olumsuz etik eylemlerle çağrıştırılan *Kibirli Olmamak* ve *Kendini Beğenmiş Olmamak Olumlu Etik Değeri* başlığı altında yer alan etik eylemlerdeki halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler doğrultusunda ulaşılan Halk felsefesi (dünya görüşü) şu şekildedir:

Kazak Abdal taşlamasında; toplum içindeki bireylerin kibirli olmaktan ve kendini beğenmekten uzak durmaları gerektiği, bu olumsuz etik eylemlerin yakışık almayan davranışlar olduğu, bu davranışların bireyin yetersizliği ve özgüvensizliğinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Kibir sahibi bireyin akıl ve muhakeme yeteneğinin kaybolduğuna vurgu yapan âşık, kibirli insanların komik duruma düşeceklerini, bu kişilerin toplum tarafından *kifayetsiz muhteris* olarak nitelendirilerek dışlanacaklarını dile getirmektedir. Kazak Abdal'ın taşlamasında sekiz farklı bağlamda olumsuz etik eylemleri örnekleyerek olumlu

etik değere dikkat çektiği esaslarla yapılandırılan bir halk felsefesinin varlığı görülmektedir.

Bulgular

Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi ile Kazak Abdal'ın *Beğenmez* redifli taşlamasında yer alan *Kibirli Olmamak ve Kendini Beğenmiş Olmamak Olumlu Etik Değerleri* üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda bulgularımız şu şekildedir;

İnsan ilişkilerinde tevazu göstermek *etik davranışı (ahlak kuralları)* olarak karşılık bulan *Kibirli Olmamak ve Kendini Beğenmiş Olmamak Olumlu Etik Değerleri*, biriyle konuşurken kendimizi ondan üstün görmemek, tevazu göstererek samimi ve dürüst davranmak *etik eylemi* ile özdeşleştirilmektedir. Bu *etik davranış, etik eylem* ve etik eylemin kavramsallaştırılmasıyla ulaşılan *etik değer*, Türk toplumunda, kibirli olmamayı, kendini beğenmiş olmamayı esas alan bir *etik anlayışın* hakim olduğunu göstermektedir. *Kibirli Olmamak ve Kendini Beğenmiş Olmamak Olumlu Etik Değerleri*; insanlara karşı kibirli olunmaz ve kendini beğenmiş olunmaz/ İnsanlara karşı kibirli olunmayacak ve kendini beğenmiş olunmayacaktır/Kibirli olmaktan ve kendini beğenmiş olmaktan sakınmak gerekir *etik kodu*yla kodlanmıştır.

Kibirli Olmamak ve Kendini Beğenmiş Olmamak Olumlu Etik Değerleri; Türk kültür ergonomisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Erdem sahibi olmak için sahip olunması gereken etik değerlerin başında gelmektedir. Sözlü ve yazılı kültür ürünlerinde özellikle ön plana çıkartılan bu değer gerek Türk destanlarında, Nizamülmülk'ün Siyasetnamesi, Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig'inde gerekse önce sözlü sonra yazılı kültüre aktarılan Dede Korkut Hikâyeleri'de, kanunnamelerde, divan ve halk edebiyatı ürünlerinde yer alan, son derece önemsenen ve Türk toplumunda hem yöneticilerin hem de yönetilenlerin sahip olması gereken ayrıcalıklı bir etik değer olarak *Kültürel Ergonomik Yapıda* yerini almıştır.

Kazak Abdal'ın *Beğenmez* redifli taşlamasının dörtlüklerinde olumsuz etik eylemlerle kast edilen olumlu etik değer, *Kibirli Olmamak ve Kendini Beğenmiş Olmamak Olumlu Etik Değeri* sekiz dörtlükte/sekiz ayrı bağlamda ele alınmıştır. Her bağlam için halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetiksel anlamda önermeler kurulmuştur.

Birinci bağlamda; Kazak Abdal'ın *selam vermek için kesan beğenmez* dizesiyle işaret ettiği kibirli insan tipi, Aristoteles'in bilmemesini kabul etmediği ve bilmemekten kaynaklı hata yaptığını düşünmediği, hatasını affedilebilir bulmadığı insan tipini örneklemektedir. İkinci bağlamda; Kazak Abdal'ın *camıye gelir de erkan beğenmez* dizesiyle işaret ettiği kibirli insan tipi, Sokrates'in işaret ettiği kendini bilen kişinin zıttı, Kuşeyri'nin tevazusu

olmayan, insanları hor ve hakir gören kişi olarak tanımladığı kibirli bireyi örnekleemektedir. Üçüncü bağlamda; Kazak Abdal'ın *berbere gelir de dükkan beğenmez* dizesiyle işaret ettiği kibirli insan tipi, Schopenhauer'ın küçük düşme korkusu yaşayan, Hume'un toplum yaşantısı içinde olmaması gereken birey olarak tanımladığı kibirli bireyi örnekleemektedir. Dördüncü bağlamda; Kazak Abdal'ın *şehristana gelir ezan beğenmez* dizesiyle işaret ettiği kibirli insan tipi, Berger'in Brenner'den aktararak betimlediği etik bilincine sahip olmayan bireyi örnekleemektedir. Beşinci bağlamda; Kazak Abdal'ın *kahvede fağfuri fincan beğenmez* dizesiyle işaret ettiği kibirli insan tipi, Nietzsche'nin tanımladığı kibri sebebiyle komik duruma düşen bireyi örnekleemektedir. Altıncı bağlamda; Kazak Abdal'ın *Rumeli bohçası duhân beğenmez* dizesiyle işaret ettiği kibirli insan tipi, Jean Jacques Rousseau'nun tanımladığı, başkalarını geçmek, onların üstünde olmak için sadece kendisini yücelten kibirli bireyi örnekleemektedir. Yedinci bağlamda; Kazak Abdal'ın *bedestene gelir kaftan beğenmez* dizesiyle işaret ettiği kibirli insan tipi, Mevlana'nın kibiri sebebiyle Tanrı'dan uzaklaşan ve Mandeville'in geleneğe göre şekil almadığı için yanlış davranışlara sahip olan kibirli bireyi örnekleemektedir. Sekizinci bağlamda; Kazak Abdal'ın *inci yakut ister mercan beğenmez* dizesiyle işaret ettiği kibirli insan tipi, Yunus Emre'nin tanımladığı aklını kullanmaktan yoksun ve Elmalı'nın önemle üzerinde durduğu ifrata kaçmış kibirli bireyi örnekleemektedir.

Kültürel ergonomisini tamamlamış Türk halk felsefesinde, tanımlanan etik kodlarla yerini almış *Kibirli Olmamak ve Kendini Beğenmiş Olmamak Olumlu Etik Değeri* Kazak Abdal'ın *beğenmez* redifli taşlamasında, etik değerın zıddı olumsuz etik eylemlere yer vererek çağrıştırılmış ve bu olumlu etik eylemin eynlenmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Sonuç

Türk toplumu kültürel ergonomisini tamamlamış bir toplum olmakla birlikte çağımızdaki teknolojik gelişmeler sonucu yaşanan farklı etkileşimlerle bu ergonominin bazı noktaları hasar görmeye başlamıştır. Halkbilimsel Metaetik Kuram gerek ahlaksal yaşamın sosyal normların esas alınarak temellendirilebileceği ispatıyla gerekse inceleme yönteminde halk felsefesini oluşturan çekirdek birimleri, halk fikirlerini, ortaya koyarak ve metaetiğin etik üzerine yaptığı eleştirel düşünmeyi temellendirerek etik sorunlarının kökenine inmeyi sağlamaktadır.

Halk edebiyatı ürünlerimizde çağlar öncesinin Türk toplumunda varolan olumlu etik değerlerin günümüze intikal ettirilmesi yolunda akademik yol göstericilik bir gereklilik durumundadır. Bu anlamda halkbilimciler olarak kültürel ergonomimizin aksayan yönlerinin giderilmesi, sahip olduğumuz kültürel zenginliğin, sosyo-kültürel kodlarımız üzerinden devamlılığının sağlanması için halkbilimi, etik ve metaetik alanlarında disiplinlerarası çalışmalar yaparak bu alanları da halkbilimine dahil etmemiz gerekmektedir. Halkbilimsel Metaetik

Kuram'ın halk edebiyatı ürünlerine uygulanmasını örneklediğimiz çalışmamız, Türk kültür ekolojisi bağlamında yapılacak etik çalışmalarına örnek teşkil etmek amacını taşımaktadır.

Kaynakça

- Asa, B. A. (1996). *Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri* (M. Barkan, U. Demiray ve N. Bayram, Çev.), Eskişehir: Etam A.Ş.
- Ashkanasy, N. M., Falkus, S. ve Callan, V. J. (2000). Predictors of Ethical Code Use and Ethical Tolerance in the Public Sector. *Journal of Business Ethics*, (25), 237-253.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2007). *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Çobanoğlu, S. (2021a). *Halkbilimi Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nin Halk Felsefesi ve Metaetiksel Çözümlemesi: İnceleme* (Basılmamış Doktora Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, C. 1, s. I- 814.
- Çobanoğlu, S. (2021b). *Halkbilimi Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nin Halk Felsefesi ve Metaetiksel Çözümlemesi: İnceleme* (Basılmamış Doktora Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, C. 2, s. 814-1771.
- Çobanoğlu, S. (2022a). Halkbilimsel Metaetik Kuram ile 'Kendini Övmek ve Kibirli Olmak Olumsuz Etik Değerleri'nin Halkbilimsel Temellendirmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10(30), 168-192.
- Çobanoğlu, S. (2022b). Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nde 'Söz Vermek Verdiği Sözü Tutmak' Olumlu Etik Değeri'nin Mitolojik Arka Planı. İ. Gümüş (Ed.), *Mitoloji Araştırmaları III* içinde, (ss. 31-68). Pradigma Akademi.
- Çobanoğlu, S. (2022c). Kültürel Ergonomi ve Dede Korkut Etik Kodu'nun Evrenselliği Üzerine Tespitler. *Çankırı Karatekin Üniversitesi 1. Uluslararası Türkiyat Kongresi Bildiri Kitapçığı, (8-10 Haziran 2022)* içinde (ss. 786-798).
- Çobanoğlu, S. (2022d). *Halkbilimi ve Metaverse Yeni Dünyaların Beşiğinde*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çobanoğlu, S. (2022e). Halkbilimsel Metaetik Kuram ile 'Husumet Oluşturmak' ve 'İftira Atmak' Olumsuz Etik Değerleri'nin Çözümlemesi. *Folklor/Edebiyat*, (110), 347-370.
- Çobanoğlu, S. (2022f). Halkbilimsel Metaetik Kuram ve Türk Halk Felsefesinde 'Sarhoş Olmak Olumsuz Etik Değeri'nin Dede Korkut Örnekleme. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 130(256), 195-216.
- Çobanoğlu, S. (2022). Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Kazak Abdal Taşlamalarında Olumsuz Etik Eylemlerle Çağrıştırılan Olumlu Etik Değerlerin Çözümlemesi. *Kapadokya Üniversitesi (28-29 Temmuz 2022) Âşık Sanatı Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı* içinde (ss. 53-55). Nevşehir.
- Hume, D. (1976). *İnsanı Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma* (O. Aruoba, Çev.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

- Kaplan, M. (2010). The Culture At Work: Cultural Ergonomics. *Ergonomics*, 38(3), 606-615.
- Karwowski, W. (2001). *International Encyclopedia of Ergonomics and Human Factors*. London and New York: Taylor and Francis.
- Kına, F, B. (2019). İnsan Doğası Ve Ahlakın Yapaylığı: ‘Arıların Masalı’. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (63), 619-625.
- Kuşeyrî, A. (2012). *Kuşeyri Risâlesi*, (S. Uludağ, Hz.). İstanbul: Dergâh Yay.
- Mandeville, B. (1988). *The Fable of the Bees: or Private Vices, Publick Benefits* (C. I - II) (F. B. Kaye, Ed.). Indianapolis: Liberty Fund.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. (2015). *Mesnevî-i Ma'nevî* (D. Örs ve H. Kırılancı, Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Montaigne, (1999). *Denemeler* (S. Eyuboğlu, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2013). *Tan Kızılığı Ahlaksal Önyargılar Üzerine Düşünceler* (Ö. Saatçi, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J, J. (2019). *Narsist*, (A. Kadir Paksoy, Çev.). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Schopenhauer, A. (2017). *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar* (M. Tüzel, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sever, M. (2004). *Türk Halk Şiiri*. Ankara: Kurmay Yayınları.
- Smith-Jackson, T. L., Resnick, M. L. ve Johnson, K. T. (Ed.). (2014). *Cultural Ergonomics, Theory, Methods and Applications*. CRS Press, Taylor and Francis Group.
- Stevenson, B. (1994). An Analysis of Corporate Ethical Code Studies: “Where do We Go From Here?”. *Journal of Business Ethics*, (13), 63-69.
- Yazır, E. H. (1979a). *Hak Dini Kur'an Dili* (3. Cilt: En'am Suresi). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yazır, E. H. (1979b). *Hak Dini Kur'an Dili* (6. Cilt: Zümer Suresi). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yunus Emre. (2013). *Nasihatler Kitabı (Risâletü'n Nushiyye)* (Z. Avşar, Haz.). Ankara: Sistem Ofset.